

prof. Uł dr hab. Bogdan Włodarczyk
Instytut Geografii Miast, Turyzmu i Geoinformacji
Wydział Nauk Geograficznych
Uniwersytet Łódzki

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Zdzisławy Elżbiety Niemczewskiej
pt. *Adaptacja obiektów zabytkowych do funkcji komercyjnych w realizacji koncepcji
rozwoju zrównoważonego***

Praca doktorska mgr Zdzisławy Niemczewskiej jest obszerną, liczącą 246 stron, monografią podejmującą tematykę funkcjonowania wybranej grupy obiektów zabytkowych w kontekście realizacji założeń rozwoju zrównoważonego. Opracowanie uzupełnia obszerny aneks (64 strony) obejmujący 19 załączników, głównie wzorów narzędzi badawczych oraz wypełnionych matryc zbiorczych holistycznego wpływu komercyjnie wykorzystywanego dziedzictwa kulturowego na zrównoważony rozwój dla 16 badanych empirycznie obiektów. Uzupełnienie to jest dobrym materiałem źródłowym, ułatwiającym zrozumienie efektów szczegółowych analiz, dokonanych przez Autorkę w rozdziale 4 pracy.

Opracowanie składa się z czterech obszernych rozdziałów, w większości podzielonych na podrozdziały, które uszczegółwiają ich tematykę. Osobną, nienumerowaną część opracowania (nie znajduję uzasadnienia dlaczego?) stanowią *Wstęp* i *Zakończenie*. Do zasadniczej części pracy dołączone zostały: bibliografia obejmująca prawie dwieście (194) publikacji (w tym znaczna część w języku angielskim), wykazy 22 aktów prawnych (ustawy i rozporządzenia), 31 dokumentów źródłowych oraz 9 witryn internetowych wykorzystanych w pracy. W części końcowej opracowania Autorka umieściła także spisy 115 tabel, 57 rysunków oraz 17 wykresów.

Zanim omówione zostaną zagadnienia zawarte w poszczególnych częściach pracy należy zwrócić uwagę na tytuł opracowania. W opinii recenzenta wzbudza on dość duże wątpliwości, bowiem jest zbyt ogólny, a tym samym nieprecyzyjny w stosunku do treści zawartych w dysertacji.

Po pierwsze, sformułowanie jakie proponuje Autorka sugeruje, że jest to ujęcie przynajmniej w dużej części teoretyczne, co nie jest prawdą, bowiem opracowanie ma charakter teoretyczno-empiryczny, gdzie materiały zebrane w terenie służą zarówno do weryfikacji przygotowanych narzędzi badawczych, hipotez jak i innych elementów przyjętej koncepcji teoretycznej.

Po drugie, Autorka nie lokalizuje swoich badań w przestrzeni, a przecież praca nie dotyczy całego świata, ani nawet Polski, a jedynie wybranych obiektów położonych na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego. Z geograficznego punktu widzenia jest to dość duży mankament.

Po trzecie, wymienione w tytule obiekty zabytkowe ograniczone zostały jedynie do tych mających charakter rezydencjonalny, a pominięte zostały inne zabytki, które także mogą obecnie pełnić, inną niż pierwotna, funkcję komercyjną takie jak np. obiekty przemysłowe, sakralne (zdesakralizowane) itp. Czytelnik znający jedynie tytuł pracy nie jest prawdopodobnie w stanie określić, co tak naprawdę stanowi podmiot badań.

Po czwarte, w pracy zawężone zostało pojęcie funkcji komercyjnej jedynie do tej, która polega na świadczeniu usług hotelarskich, a przecież, jak powszechnie wiadomo, obiekty zabytkowe pełnią także funkcje kulturalne, handlowe, biurowe, rozrywkowe o charakterze komercyjnym.

Praca pod względem formalnym i merytorycznym przygotowana jest poprawnie. Liczba, zakres i kolejność rozdziałów pozwoliły na realizację celów pracy. Niejasnym jest jedynie, dlaczego *Wstęp* i *Zakończenie* nie są numerowanymi rozdziałami pracy oraz z jakiego powodu wymieszana została rzymska numeracja rozdziałów i arabska (w układzie dziesiętnym) podrozdziałów. Wyróżnione we *Wstępie* części powinny, zdaniem recenzenta, uzyskać rangę podrozdziałów, bowiem zawarte w nich treści (np. problem badawczy, hipotezy, cele pracy, zakres przedmiotowy i podmiotowy) są zasadniczymi w zrozumieniu idei opracowania.

Część pierwsza, wstępna, poświęcona jest omówieniu podstawowych zagadnień związanych z problematyką pracy. Dość niefortunnie Autorka tytułuje jeden z akapitów jako *Określenie luk badawczych rozprawy*, gdzie prawdopodobnie chodzi o to, jakie luki badawcze rozprawa stara się wypełnić, a nie jakie zawiera. Zaprezentowane w tej części cztery pomysły na wypełnienie wspomnianych luk świadczą o dobrym rozeznaniu Doktorantki w aktualnie podejmowanych badaniach (lub bardziej ich braku) związanych z relacjami komercyjnego wykorzystania materialnych zasobów dziedzictwa kulturowego a realizacją idei zrównoważonego rozwoju. W części tej Autorka zadaje, wydawałoby się banalne na pozór, ale w istocie bardzo ważne pytanie, czy wpływ dziedzictwa kulturowego na zrównoważony rozwój jest z założenia oczywiście pozytywny? Próba udzielenia odpowiedzi w kolejnych rozdziałach pracy nie doprowadza jednak do jednoznacznej konkluzji co do oczywistości takiego stwierdzenia.

Kolejny akapit tej części pracy jest przedstawieniem problemu badawczego, który Autorka zawiera w trzech pytaniach badawczych. Określony został także cel główny i cztery cele szczegółowe pracy. Przedstawiając założenia metodologiczno-metodyczne Doktorantka często odwołuje się do holistycznego ujęcia badanej problematyki, co w świetle zaproponowanych w rozdziale 4 analiz ma jedynie częściowe uzasadnienie.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że sformułowane cele mają nie tylko charakter poznawczy (spotykany w większości dysertacji), ale także metodyczny. Doktorantka przygotowała i zweryfikowała zarówno autorskie narzędzie badawcze jakim jest matryca holistycznego wpływu komercyjnego wykorzystania dziedzictwa kulturowego na zrównoważony rozwój lokalny, jak i syntetyczne wskaźniki określające wpływ poszczególnych elementów (filarów) rozwoju zrównoważonego na zachowanie trwałości kulturowej badanych obiektów oraz poziomu zachowania tej trwałości. Wskaźniki te są podstawą analiz zawartych w 4 rozdziale pracy. Jest to niepodważalna wartość całej dysertacji.

Podczas omawiania problemu badawczego zostały sformułowane 3 hipotezy, których weryfikacja została uznana za podstawowy cel pracy. Generalnie Autorka zakłada w nich, że zachowanie trwałości kulturowej obiektów zabytkowych zaadaptowanych do komercyjnej funkcji użytkowej, jaką jest świadczenie usług noclegowych, warunkuje realizację rozwoju zrównoważonego w ujęciu holistycznym (hipoteza 1), przy czym rozwój ten hamowany jest przez różnorodne czynniki egzogeniczne (hipoteza 2) i endogeniczne (hipoteza 3).

Hipoteza 2 i 3 zostały uszczegółowione poprzez sformułowanie hipotez cząstkowych, co w efekcie dało 14 różnych sformułowań podlegających weryfikacji. Takie rozwiązanie może wzbudzać niewielkie wątpliwości, ale z punktu widzenia logiczności wnioskowania przedstawionego w dalszej części pracy jest uzasadnione. Analizując treść poszczególnych hipotez wydaje się, że hipoteza oznaczona symbolem 3H mogłaby stanowić samodzielną główną hipotezę w pracy.

Niewielkie zastrzeżenia wzbudzają kolejne, tytułowane akapity tekstu, które w bardzo ogólnym zakresie wskazują zastosowane metody badań, czy problematykę pracy w świetle literatury. Zasygnalizowano w nich jedynie, że tego rodzaju treści powinny znaleźć się w pracy, ale w żaden sposób nie pogłębiono opisu (w przypadku zastosowanych metod) ani nie dokonano analizy problemowej, czy krytycznej (np. w przypadku *Problematyki pracy w świetle literatury*). Analiza problemu badawczego w kontekście dostępnych publikacji nie może się sprowadzać jedynie do wymienienia 7 grup problemów, którymi aktualnie zajmują się badacze na świecie i w Polsce. Na szczęście te bariery, zauważalne we *Wstępie*, z nawiązką zostały uzupełnione w kolejnych rozdziałach dysertacji.

W rozdziale pierwszym zatytułowanym *Koncepcje rozwoju zrównoważonego jako współczesny paradygmat rozwoju społeczno-gospodarczego* Autorka przedstawiła genezę koncepcji rozwoju zrównoważonego. Zaprezentowała w nim definicje i historię kształtowania się pojęcia oraz podjęła próbę umiejscowienia idei w świetle historycznych oraz funkcjonujących (klasycznych i neoklasycznych) koncepcji rozwojowych, a także omówiła, niezwykle istotne dla niniejszej pracy, powiązanie rozwoju zrównoważonego z racjonalnym gospodarowaniem zasobami. Doktorantka scharakteryzowała poziomy praktycznego wdrażania koncepcji zrównoważonego rozwoju we współczesnych warunkach zarówno na poziomie regionalnym jak i lokalnym. W rozdziale przedstawiła także istotę, podstawowe pojęcia oraz teorie dotyczące rozwoju lokalnego i regionalnego oraz czynniki mające wpływ na ten rozwój. Ponadto, omówiono w nim kwestie związane z wykorzystaniem zasobów lokalnych jako ważnego elementu w osiąganiu celów zrównoważonego rozwoju. Przedstawione w rozdziale rozważania świadczą o bardzo dobrej znajomości teoretycznych podstaw idei oraz koncepcji zrównoważonego rozwoju, a także aktualnego piśmiennictwa naukowego z tego zakresu.

Kolejny, drugi rozdział stanowi charakterystykę dziedzictwa kulturowego jako zasobu mającego wpływ na lokalny rozwój zrównoważony. Autorka przedstawia w nim podstawowe pojęcia z zakresu dziedzictwa kulturowego, jak również poziomy wpływ na dziedzictwo kulturowe z perspektywy ustawodawstwa międzynarodowego oraz krajowego. Dokonuje także przeglądu koncepcji dotyczących zasobów dziedzictwa kulturowego jako czynnika lokalnego rozwoju zrównoważonego oraz polityk i strategii dotyczących uznawania wpływu dziedzictwa kulturowego na wspomniany rozwój.

Rozdział trzeci obejmuje charakterystykę zasadniczych czynników mających wpływ na gospodarowanie obiektami zabytkowymi w realizacji idei rozwoju zrównoważonego w Polsce. Przedstawiono w nim ogólną problematykę gospodarowania zabytkami, a także rolę władz oraz innych instytucji w tym zakresie. W rozdziale omówiono również wykorzystanie rezydencjonalnych obiektów zabytkowych w województwie wielkopolskim na tle kraju, a także scharakteryzowano specyfikę funkcji hotelowej w rezydencjonalnym obiekcie zabytkowym na terenach wiejskich.

Rozdział czwarty stanowi główną, empiryczną część dysertacji. Doktorantka przedstawiła w niej zastosowaną procedurę oraz narzędzia badawcze. Ważnymi elementami tej części opracowania są: schemat ideowy holistycznego podejścia badawczego związanego z poruszonym problemem oraz algorytm procedury badania wpływu zasobów nieruchomego dziedzictwa kulturowego zaadaptowanych do celów komercyjnych. Następnie scharakteryzowała przeprowadzone badania oceny wpływu badanych 16 obiektów nieruchomego dziedzictwa kulturowego na zrównoważony rozwój lokalny w ujęciu holistycznym, a także zanalizowała przetworzone dane w celu weryfikacji postawionych hipotez. Jeszcze raz na podkreślenie zasługuje w tym miejscu autorska koncepcja badań jak i skonstruowanie syntetycznych miar ułatwiających prowadzenie analiz (np. miernik trwałości kulturowej zasobu historycznego). Teoretyczna część tego rozdziału po odpowiednim rozbudowaniu zasługuje na wyraźne wyodrębnienie jej w strukturze pracy jako samodzielnego rozdziału.

Poza wskazanymi zaletami rozdziału 4 wspomnieć należy także o kilku wątpliwościach będących wynikiem jego lektury. Pierwszą z nich jest niezrozumiałe wyodrębnienie i hybrydyzacja oraz niekonsekwentne stosowanie nazewnictwa elementów będących filarami zrównoważonego rozwoju. Na rys. 4.1. autorstwa Doktorantki przedstawiono cztery filary

odwołujące się do gospodarki, kultury, społeczeństwa oraz środowiska, które bardziej poprawnie powinno być nazwane przyrodniczym (nie naturalnym), a także efektu relacji między nimi, którym może być utrzymanie trwałości kulturowej zasobu dziedzictwa materialnego (filar piąty analizowany oddzielnie). Do tego momentu takie rozumowanie nie budzi wątpliwości. Pojawiają się one w związku z zaznaczonymi na rysunku strzałkami wskazującymi wzajemne relacji między wyróżnionymi filarami, bowiem Autorka nie przewidziała lub nie zauważyła relacji między gospodarką a środowiskiem, czy też kulturą a społeczeństwem. Nie wiadomo także czy zastosowane określniki (rozwój, wzrost, ochrona) mają w prowadzonych rozważaniach zasadnicze znaczenie, bowiem w dalszych analizach nie występują i zostały zastąpione uzasadnionymi przez Doktorantkę hybrydami typu filar kulturowo-społeczny, filar gospodarczo-środowiskowy itd. Z nieznanых przyczyn w pracy uwzględniono tylko cztery hybrydy. Przyjęcie czterech filarów głównych powinno skutkować sześcioma różnymi kombinacjami (filarami hybrydowymi), wśród których w pracy zabrakło filaru gospodarczo-kulturowego i środowiskowo-kulturowego. Nie wiadomo także, czy kolejność składowych (nazw) hybrydy ma znaczenie, bo w różnych miejscach matrycy występują one naprzemiennie. Autorka nie wyjaśniła także co oznaczają kolory na matrycy (por. rys. 4.4. i 4.12.), czy jest to być może jedynie zabieg o charakterze estetycznym.

Kolejne wątpliwości dotyczą określenia wagi wpływu na zachowanie trwałości kulturowej obiektu wyrażonej w skali procentowej (tabela 4.3.). O ile jasna jest interpretacja wartości 0% (zachowanie trwałości kulturowej nie występuje), to brak przedziału od 0,1 do 33,3% wydaje się niezrozumiały. Zastanawiające jest także arbitralne przyjęcie przez Autorkę różnej wielkości przedziałów w pozostałych kategoriach. W przypadku późniejszych publikacji wyników pracy sugeruję ograniczenie liczby tabel do jednej zbiorczej tabeli wag wpływu w poszczególnych filarach dla każdego obiektu. Zmniejszy to ich liczbę mniej więcej o połowę i będzie, w opinii recenzenta, korzystne dla całej pracy. Podobnie w przypadku matryc proponuję pozostawić tylko tę uwzględniającą trwałość kulturową obiektu.

Szkoda również, że Doktorantka nie przeprowadziła jakiegokolwiek zbiorczej analizy przestrzennej otrzymanych wyników, lub choćby przedstawienia lokalizacji badanych obiektów na mapie Wielkopolski. Dla geografa recenzującego dysertację byłoby to niezwykle cenne.

Niezrozumiałym natomiast jest występowanie w strukturze rozdziału 4 podrozdziału 4.3 zatytułowanego *Weryfikacja postawionych hipotez*. Po pierwsze, jeśli już znalazł się w pracy to powinien być on częścią *Zakończenia* (i w części tak się dzieje). Po drugie, sam tytuł jest niewłaściwy, bowiem jeśli Autorka weryfikuje w nim hipotezy badawcze (a to jest główny cel pracy naukowej) to do czego służą (lub są potrzebne) wszystkie pozostałe rozdziały? Przecież w nich także znajdują się informacje weryfikujące postawione we wstępie hipotezy badawcze. Proponuję zatem nowy tytuł: *Hipotezy badawcze w świetle wyników przeprowadzonych badań*. Niezależnie od wątpliwości ważnym wnioskiem z tej części rozważań jest, że wszystkie hipotezy cząstkowe zostały zweryfikowane pozytywnie, co oznacza że tak samo jest w przypadku hipotez głównych. Podobnie jak Autorka można przyjąć także, że cele pracy zostały osiągnięte.

Pomimo przedstawionych zastrzeżeń na podkreślenie, w tej części opracowania, zasługuje szczegółowość i staranność zebranych materiałów, a także solidne analizy w założeniu mające charakter holistyczny, wynikające z przyjętych założeń metodycznych.

W *Zakończeniu* przedstawiono wnioski oraz rekomendacje dotyczące możliwości wzmocnienia udziału badanych zasobów zabytkowych w lokalnym rozwoju zrównoważonym w ujęciu holistycznym. W opinii Autorki (także recenzenta) wnioski z przeprowadzonych badań mogą stanowić wkład do dyskursu naukowego na temat wpływu zasobów nieruchomego dziedzictwa kulturowego na zrównoważony rozwój lokalny oraz czynników osłabiających ten wpływ. Przedstawiono także, zdaniem recenzenta zbyt mało wyraziście, rekomendacje skierowane do właścicieli obiektów zabytkowych i do władz lokalnych. Doktorantka sugeruje także, że wnioski z przeprowadzonych badań mogą i powinny być wykorzystane przez konserwatorów zabytków, a także przez jednostki finansujące lub współfinansujące projekty związane z przystosowaniem i wykorzystywaniem obiektów zabytkowych do współczesnych funkcji użytkowych, zwłaszcza tych, których celem działania jest osiągnięcie zysków.

Część empiryczna pracy skupiała się głównie na identyfikacji i charakterystyce oraz wpływie czynników hamujących na zrównoważony rozwój w kontekście zachowania trwałości kulturowej badanych obiektów. Aby można było mówić o całościowym (pełnym) ujęciu problemu należałoby w przyszłości podjąć prace związane z badaniem czynników stymulujących zjawisko zachowania trwałości kulturowej, wykorzystując zmodyfikowaną, autorską metodę badań.

Praca jest dobrze napisana zarówno pod względem językowym jak i technicznym. Nieliczne mankamenty w tym zakresie w żadnym stopniu nie obniżają jej wartości.

Podsumowując całość opracowania należy stwierdzić, że Autorka:

- wykazała się bardzo dobrą znajomością literatury naukowej oraz aktów prawnych dotyczących zarówno rozwoju zrównoważonego jak i materialnego dziedzictwa kulturowego,
- wykazała się bardzo dobrą znajomością zagadnień związanych z funkcjonowaniem obiektów, w których prowadzone były badania,
- włożyła ogromny nakład pracy w pozyskanie materiałów źródłowych, szczególnie związanych z kwerendą literatury oraz badaniami kwestionariuszowymi (wywiady pogłębione),
- zastosowała odpowiednie i oryginalne, autorskie metody zebrania, opracowania i analizy zebranych materiałów źródłowych,
- dokonała poprawnie pod względem metodycznym weryfikacji postawionych hipotez badawczych.

Pracę oceniam dobrze zarówno pod względem metodycznym jak i poznawczym. W związku z powyższym rozprawę Pani mgr Zdzisławy Elżbiety Niemczewskiej, napisaną pod kierunkiem dr hab. prof. UEP Agnieszki Niezgody i dr hab. prof. UEP Justyny Majewskiej oceniam pozytywnie i, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi (*Prawo szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018*, Dz. U. z 2020 r. poz. 85 z późn. zm.), wnoszę o dopuszczenie Jej do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

Dr hab. prof. Uł Bogdan Włodarczyk